

Bevezetés

A főnemesség vagy arisztokrácia az európai társadalmak leszármazási, birtoklási, vagy katonáskodási alapon kiemelkedő tagjainak az uralkodó által különféle kiváltságokkal – felruházott rétege. Ilyen kiváltságok a cím-, címer-, és pecséthasználat, főrendiházi tanácskozási-, véleménynyilvánítási jog, a birtokadomány, az adómentesség, magas tisztségek viselésével való megbízás. A középkori Magyarország főnemesei országbárai méltóságuk birtokában országos érdekű tisztségeket viseltek és a királyi tanácsban is részt vettek. A királyi kegyelmek eleinte személyre szólóak voltak, míg a 16–17. században örökletessé váltak, és esetenként ki lehetett érdemelni a magasabb – grófi, majd ritkábban – a hercegi rangba való előléptetést is. (Péter–Benda–Horn–Koltai–Várkonyi 2008.) A kapott adományok generációk hosszú során át anyagi jólétet biztosítottak az érintett nemzetségek, ágak vagy családok tagjainak, alapot teremtve egy sajátos, kifinomult életforma, magasszintű kultúra, életszemlélet és erkölcsi eszmény fenntartására, az ország gazdasági, politikai és kulturális dolgaiban való cselekvő részvételre. A magyar arisztokrácia szemben a nyugat-európaival, rangfokozati és vagyoni megosztottsága ellenére a Szent Korona tagjaként egységes rendet alkotott.

A katonai szolgálatot teljesítő székely társadalom eredetileg kollektív nemesiséget élvezett, mely adómentességet, bíraskodási, meg öngazgatási jogot jelentett. A legkorábbi írott források két rendjükéről szólnak: a közrendről és a fölötte elhelyezkedő főemberekről (*potiores/előkelők*; ill. *proceres* /kiválók). Utóbbiakról Werbőczy a következőket írja: „a hadi dolgokban a legjártasabbak az örökségekben és tisztségekben egymás közt (a régi szokás alapján) törzsek, nemzetségek és nemzetségi ágak szerint részesednek és osztozkodnak.” (Balogh 2005, 2006, 2017; Vekov 2013: 50–59.) A fő tisztségek katonai (hadnagy) és bírósági (székbírói) természetűek voltak. A 14. századtól a 16-ig kiterjedő oklevelekben székelység gyűjtőneve mindinkább a *tria genera Siculorum* lett, mely alapján a történészek a *primorok*at, *lőfőket* és *gyalogosokat* különböztették meg egymástól. A második-harmadik rend a lóháton/gyalogosan katonáskodókat jelezte, az első főembereket. Jórészt ez utóbbiak közül kerültek ki a (16–17. században) az erdélyi fejedelmi udvari, katonai, közigazgatási, és/vagy politikai szolgálatukért nemesi oklevelet és birtokadományokat kapó jeles személyek. Számuk megsokasodásával adománybirtok nem, csak címeres oklevél (*ármális*) jutott ki nekik. Bárói és grófi címeket később nagyobb arányban a Habsburg uralkodók adományoztak.

E feudális kiváltságokat a 20. század a két világháború során és azokat követően földreformjaival, majd a kommunista totalitárius rendszer társadalompolitikai és gazdasági intézkedéseivel aknáztta alá. E nyomorból kimenekülni legfeljebb a külföldre menekülés ígérkezett jobbnak. Az 1989-es rendszerváltást követően az Európai Parlament az európai lelkiismeret nevében 2006-ban vetette fel, majd 2009-ben

olvasta fel a kommunista totalitárius rendszerek bűnei nemzetközi elítélésének szükségességét. Állásfoglalásában szót emelt a közép- és kelet-európai kommunista országok népeinek több, mint 40 éven át folyó könyörtelen katonai, gazdasági és politikai elnyomásáról, a tömeges letartóztatásokról, önkényes kivégzésekről, deportálásokról, a szólásszabadság, a magántulajdon és a civil társadalom megszüntetéséről, valamint a kulturális és erkölcsi tudat rombolásáról. E körülmények fel-fokozott mértékben sújtották az osztályellenségnek minősített és teljes megsemmisítésre ítélt arisztokráciát.¹

Az 1989-es romániai rendszerváltás restitúciós törekvései, a törvényre emelt kárpótlás ígérete (Biró 2011) több erdélyi magyar főnemes reményét felébresztette aziránt, hogy a visszaszolgáltatók javaival ősei szülőföldjén meg tudja teremteni családjá számára az élhető életet. A 21. század kezdetén sűrűn megfogalmazott törvényjavaslatok sokak figyelmét ráirányították a visszatelepedés lehetőségeinek kipróbálására. Ugyanakkor felébredt a közírók és kutatók érdeklődése is e megalázott osztály tagjainak sorsa, történetének részletei iránt. Magam, értesülvén arról, hogy a háromszéki, uzoni kastélyba is hazatelepedett Németországból a hamarosan családot is alapító fiatal Mikes Zsigmond az addig Kolozsváron élő nagynénjével, Mikes Borbálával, 1913-ban megpályáztam egy Domus szülőföldi kutatásra kiírt pályázatot az életük sorsfordulóinak felkutatására. Jelen kötetem akkori kéziratos munkám, valamint két nyomdafestéket látott részlettanulmányom kiegészített változata (Gazda 2014, 2015a, 2015b).

Dolgozatom célja egy arisztokrata család felmenői változó életviszonyaiba, sorproblémáiba való betekintés, a jelenleg Uzonban élő zabolai gr. Mikes Borbálával folytatott beszélgetések, a világégésben megcsonkult, és csak töredékeiben, részint levéltárakból és telekkönyvi hivatalokból rekonstruált családi levéltára, valamint a hozzáférhető nyomtatott források alapján. A grófnő különleges kincse egy *Pepita füzet*, melyet édesapja írt tele genealógiai levezetésekkel, a tulajdonában találunk egy gazdasági naplót, melyet az egyik nagyanyja vezetett a 20. század elején Uzonban, egy jegyzéket 1911-ből, az anyai ági br. Bánffyak birtokainak családonkénti és helységek szerinti megoszlásáról, a magyarcsesztvei Mikes-uradalom háborúban elpusztult javainak lajstromát, telekkönyvi kivonatokat és egy állami levéltárból kimásolt 18. századi okirat-jegyzéket (*registrumot*), jónéhány különböző tárgyú levelet, köztük olyant is, mely a menekülés szubjektív megéléséről tájékoztat, többszáz fényképet, melyek egyrészét valaki a sárból szedte ki a család elmenekülése után. Később a Mikes család magyarcsesztvei levéltárának másolata is eljutott hozzám, mely Imreh István hagyatékeként került az EME (Erdélyi Múzeum-Egyesület) kéziratárába. A család közelmúltbeli kapcsolathálójának megismeréséhez hozzásegít jónéhány házassági értesítő és kisgyermek születését hírül adó kártya és 200-nál több 20. századi gázszerű is.

---

1 Forrás: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=P6-RC-2009-0165&language=HU>

Az Erdélyi Családtörténeti Adattár című internetes portál (www.familyhistory.ro) további lehetőségekről is hírt ad. A Mikes, Bánffy, Béli nemzetségek 16–20. század közötti történetéhez több szakintézmény őriz jelentős kéziratos² és nyomtatott dokumentumanyagot³, valamint feldolgozást (Iványi 1941, Nagy Imre 1883), de ezt az izgalmas kihívást jelenleg nem tudtam elfogadni. Hasonlóképpen nem láthatam sem a Bánffy család korai történetének dokumentumtárát (Varjú–Iványi szerk. 1908–1928), sem a Zichyek és azok oroszvári ágazatának archívumát.⁴ Így a családtól kézhezkapott sokféle anyagra támaszkodom, melyek megszólaltatásához és értelmezéséhez a családtörténeti (Nagy Iván 1857–1868; Kempelen 1911–1932; Pálmay 2000; Orbán 1869: 140–145, 200–201, 1873: 60–63; Petri 1901; Pozsony é.n.; Bánó 2004: 24–27, 217–220), genealógiai,⁵ történettudományi (Balogh 2005, 2006, 2009; Egyed 2002; Engel 1997; Harmath 2015; Peres 2009; Szirácsik 2005; Sztárayné Kézdy 2009), néprajzi (Horváth 1971, Kállay 1997) szak-, valamint az erdélyi emlékirat-irodalmat hívom segítségül. Összefoglalóimban néhány 19–20. századi családtörténeti munkát is felhasználok (Pálmay 2000, Kővári 1854, Nagy Iván 1857–1868, Kempelen 1911–1932, Alapi–Dongó et alii szerk. 1913).⁶ Jó áttekintést nyújtanak e témában az internetes portálok is,⁷ valamint a lexikonok.⁸

A grófnő szerint a velük történetek megértéséhez a szülei – gr. Mikes Mihály (1901–1982) és br. Bánffy Eszter (1911–2004) – meg a nagyszülei – gr. Mikes Kelemen (1865–1918) és gr. Béli Emma (1873–1957), valamint br. Bánffy Endre (1879–1962) és gr. Zichy Josefina (1884–1947) – nemzetségét, abban elfoglalt helyét, vér- és házassági rokonait, illetve a család leszármazási tábláját kell elsőként megismerni. Ennek a mentén lehet majd eljutni további részletekig. Javaslatát megfogadva, előbb őket mutatom be, s csak azután próbálok időben és különböző témákban mélyebbre nyúlni.

Kiindulásként bemutatom a családi emlékezetben elevenen élő felmenő generációk, vagyis a szülők, nagyszülők nemzetségi hovatartozását, majd a leszármazási dokumentumok, valamint a családi levéltár forrásdokumentumai alapján azok

2 A Kolozsvári Állami Levéltárban őrzött Bánffy családi levéltár az 1543–1945, Béliké 1513–1914 közöttre terjed ki. Bánffy-levéltár jelzete 391, a Béli-levéltáré 324, emellett itt, a 391-es jelzet alatt Mikes-dokumentumokat is találhatunk.

3 Ezek jelentős részét a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár őrzi. A család történetével, annak kiemelkedő eseményeivel kapcsolatos szónoklatok, gyászbeszédok, naplók, megemlékezések tömkelege mellett a családi okleveleket számbavevő forráskiadvány, és különböző elemző művek is találhatóak itt.

4 A Magyar Történeti Társulat által kiadott, Nagy Imre, Krammerer Dezső és mások által szerkesztett, a Pesten 1871–1931 között kiadott *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára* című 12 kötete interneten is hozzáférhető. Lásd még Bakács összeáll. 1963. *A Zichy család okmánytára* összeállítója Zichy Ferenc (1915) is.

5 Források: <http://www.staff.u-szeged.hu/~kofalvi/genealogia.html>, Vásony 1998–2012, *Heraldikai lexikon* (https://hu.wikibooks.org/wiki/Heraldikai_lexikon), Petz 2003, Gudenus 1990–1999; Gudenus–Szentirmay 1989, Erdélyi Családtörténeti Adattár 2006–2011, Péter (témavezető) 2006–2008.

6 Segít a tájékozódásban W. Kovács András bibliográfiája (2007) is.

7 Erdélyi Családtörténeti Adattár, Genealogy Index, Wikipédia, RadixFórum magyar családtörténet-szeknek, Magyar Történeti Web Archívum és Fórum.

8 *Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990, Kislexikon, Pallas Nagy Lexikona, Magyar Katolikus Lexikon.*

nak a nemzetségben játszott szerepét vizsgálom és tartalmi vonatkozásait érintem. Aztán bemutatom a komponens nemzetségek történetét, majd a család 20. századi életének egyes jelenségeit, életviszonyaik jellemzőit és változásait tárgyalom. Vég-sősoron azt példázom, hogy hogyan hat ki a történelem a történelmi nemzetségek életére.

Itt szeretnék megköszönni minden segítséget és lehetőséget, amely révén e kötet elkészülhetett és megjelenhetett. Mindenek előtt a *Domus Hungarica Scientiarum et Artium* 2013-as évi szülőföldi kutatási pályázati ösztönzését, mely révén az általam kiválasztott témához anyagot gyűjthettem és kutatási eredményeimet megfogalmazhattam. Erre nem kerülhetett volna sor Mikes Borbála grófnő sokszori, önzetlen segítsége, és forrásanyagainak átengedése, és azok vonatkozásainak a magyarázata nélkül. Az eredmények nyomtatott köteté alakítását a *Kriza János Néprajzi Társaságnak* köszönhetem. A Társaság irányította munkámat az *RMDSZ Könyvkiadási Szaktestülete* pályázatára, majd a pozitív döntést követően elnöke, dr. Jakab Albert Zsolt, a kötet szerkesztőjeként is, a legmesszemenőbben támogatta a kiadásra való előkészítését, sokoldalú segítséget nyújtva minden probléma megoldásához. Türelmének köszönhetően sikerült több kiegészítést is megfogalmaznom, melyhez az *Academia.edu* Kutatói Közösségi Hálózat is hozzájárult az újabb szakirodalom odaillő tanulmányainak elküldésével. Szakmai segítséget nyújtott korábban dr. Keszeg Vilmos is, a családtörténetet, a családtörténet előállításának kontextusaira helyezte és motivációira, jogi-, társadalmi-, gazdasági vonzataira nézve. Köszönet illeti Mikes Zsigmondot, újabb adatok és források átengedéséért, a kötetzáró felemelő leveléért. Hálás vagyok édesapjának, gróf Mikes Imrének, akinek a segítőkészségét csupán a betegség akadályozta. Köszönöm gróf Mikes Katalinnak és fiának, Gergelynek a leszármazási jegyzékek ellenőrzésében és kiegészítésében, a hiteles Mikes címerek kiválogatásában nyújtott segítségét, dr. Szekeres Attila heraldikusnak, hogy általa több címerváltozatot megismerhettem és a Székely Nemzeti Múzeum Igazgatóságának az egyik ott őrzött darab közlésre való átengedését, dr. Ilyés Sándornak a kivonatokat idegen nyelvekre való átültetését.